

<https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-3-7>
УДК 332.146:331.5(477.51)
JEL O15

Г. М. Македон

Людський потенціал Чернігівщини в контексті стратегічного розвитку регіону

У контексті глобальної концепції людського розвитку саме розвиток людини є однією з кінцевих цілей економічного зростання, що відображається в стратегіях розвитку регіонів, зокрема Чернігівської області. Демографічні показники області мають негативну тенденцію. Протягом 1995-2019 рр. чисельність населення області скоротилася на 27,5%. Міграційний приріст також є негативним. Як результат – низькі показники регіонального індексу людського розвитку (шістнадцяте з 22 місць). Складовими елементами розрахунку індексу є: відтворення населення, соціальне середовище, комфортне життя, добробут, гідна праця, освіта. Для радикальної зміни ситуації першочергових адміністративних і соціальних заходів потребують блоки «Комфортне життя», «Соціальне середовище» та «Гідна праця». В умовах децентралізації владних повноважень ці питання мають вирішуватися на регіональному рівні. Наведено найгостріші проблеми та першочергові заходи, що дозволять покращити показники людського розвитку. Впровадження основних положень регіональної політики людського розвитку забезпечить оптимізацію територіальної організації регіональних господарських систем, підвищення ефективності суспільного виробництва, підвищення якості життя населення територіальних громад, прискорить процеси розвитку регіону.

Ключові слова: людський потенціал, людський капітал, стратегічний розвиток, регіон, індекс регіонального людського розвитку.

Постановка проблеми. Відповідно до глобальної концепції людського розвитку саме розвиток людини все частіше розглядають як кінцеву мету економічного зростання. Проблема відтворення і підвищення якості людського капіталу стає вкрай актуальною на всіх рівнях управління: глобальному, державному та регіональному. Об'єктивно важливою є також проблема визначення напрямів соціальної політики щодо збереження і розвитку людського капіталу регіону.

Людський капітал може бути накопичений, оскільки індивід набуває певних знань, розвиває навички, здібності, покращує здоров'я. Однак формування людського капіталу вимагає значних витрат як від самого індивідуума, так і від суспільства загалом. Інвестиції в людський капітал дають його власникові, як правило, більш високий дохід у майбутньому. Для суспільства ці вкладення забезпечують більш тривалий (у часі) та інтегральний (за характером) економічний і соціальний ефект. Інвестиції в людський капітал мають довгостроковий характер: середній період інвестування в освіту становить 15-20 років, а в здоров'я людей – весь період життя [1, с. 230].

Аналіз останніх досліджень. Передумови дослідження питань людського розвитку та людського капіталу були закладені в працях класиків політичної економії А. Сміта, В. Петті, Д. Рікардо, які здійснювали аналіз людських здібностей, навичок, досвіду та визначали їхній вплив на економічне зростання. Сьогодні багато робіт в Україні та за кордоном присвячені проблемам сталого розвитку та його складовій – людському розвитку.

Переосмислення проблеми формування конкурентоспроможності регіонів на засадах людського розвитку здійснюється в умовах складних трансформаційних процесів і модернізації економіки України, які відбуваються за наявних асиметрій у регіональному розвитку.

Науковими працями, що ввійшли в основу дослідження регіональних процесів, є роботи О. Алімова, М. Бутка, С. Дорогунцова, В. Захарченка, Н. Кухарської,

© Г. М. Македон, 2020.

Е. Лібанової, Т. Пепа, В. Пили, М. Фащевського, Л. Чернюк та інших учених-економістів. Методологічні питання людського розвитку, відтворення та використання людських ресурсів, позиціонування людини як головного чинника сучасного розвитку досліджують такі провідні вчені, як В. Антонюк, С. Бандур, Д. Богиня, В. Брич, В. Геєць, О. Грішнова, Ж. Дерій, Т. Заяць, А. Колот, Е. Лібанова, Н. Ушенко.

Мета статті – встановити взаємозв'язок між економічним зростанням і накопиченням людського капіталу в регіоні, а також визначити ключові напрями розвитку людського потенціалу в Чернігівській області.

Основні результати дослідження. Розвиток людського капіталу визначається кількісними та якісними параметрами. Основою розвитку людського капіталу є його відтворення, яке забезпечується передусім завдяки приросту населення – як природного (завдяки народжуваності), так і міграційного (завдяки залученню в регіон мігрантів з інших регіонів і країн) [2, с. 48].

У 2018 р. в Чернігівській області у міських поселеннях проживало 65,2% загальної чисельності населення області, у сільських – 34,8% (у загальному по Україні цей показник знаходиться на рівні 30,7%). В області за період з 1995 р. до 2019 р. включно спостерігається природне скорочення населення. Сумарно протягом цього періоду чисельність населення області скоротилася на 27,5%. Міграційний приріст також є негативним [3, с. 35]. Відповідно, такі статистичні дані підкреслюють проблематичність кількісного відтворення людського капіталу в регіоні і важливість активізації економічних, соціальних і адміністративних заходів у цьому напрямі.

Одним з головних джерел формування якості людського капіталу є фінансові ресурси, що дозволяють покращувати його характеристики. Розвиток людського капіталу визначається обсягом доходів, яких вистачає не тільки на поточне споживання, але й на інвестування в освіту, здоров'я, соціальний і культурний розвиток.

Проаналізуємо структуру грошових витрат домогосподарств Чернігівської обл. у 2017 р. та порівняємо її з відповідною структурою Чернівецької обл., де показник регіонального індексу людського розвитку у 2017 р. є найвищим – 4,2294 (рис. 1).

Номінальний розмір доходів домогосподарств протягом 2013-2017 рр. зростав, але якщо проаналізувати купівельну спроможність домогосподарств, враховуючи індекс інфляції, то спостерігаємо її зниження у 2014, 2015 і 2016 рр.

Оскільки основні статті витрат домогосподарств обох областей спрямовані на забезпечення харчування, купівлю одягу та взуття, оплату житлово-комунальних товарів і послуг, то досить мала частка залишається на охорону здоров'я, освіту, відпочинок, культуру тощо. Домогосподарства Чернігівської обл. в селі витрачають на охорону здоров'я 214,80 грн на місяць на одне домогосподарство, на освіту – 9,60 грн на сім'ю, в місті – 337,55 та 103,76 грн відповідно. Витрати домогосподарства на проведення дозвілля теж суттєво відрізняються і становлять 155,45 грн у місті і 43,42 грн у селі на місяць [4].

За підсумками 2017 р. Чернігівська обл. за показником регіонального індексу людського розвитку займає шістнадцяте місце з 22 (рис. 2), а щільність населення (32 особи на 1 км²) – найнижча в Україні. Відповідно, депресивний характер регіону значною мірою залежить від цих показників і потребує першочергового вирішення шляхом реалізації чітких соціально-економічних кроків найближчим часом [6, с. 42].

Концепція людського розвитку як особлива теоретична система й орієнтована на практику державного управління методологія виходить з визнання неможливості звести суспільний прогрес до зростання грошового доходу чи примноження матеріального багатства. В її основі лежить принцип, згідно з яким економіка існує для розвитку людей, а не люди – для розвитку економіки. Центральним елементом концепції людського розвитку є людський потенціал, який за своїм змістом є значно ширшим поняттям, ніж людський капітал [7].

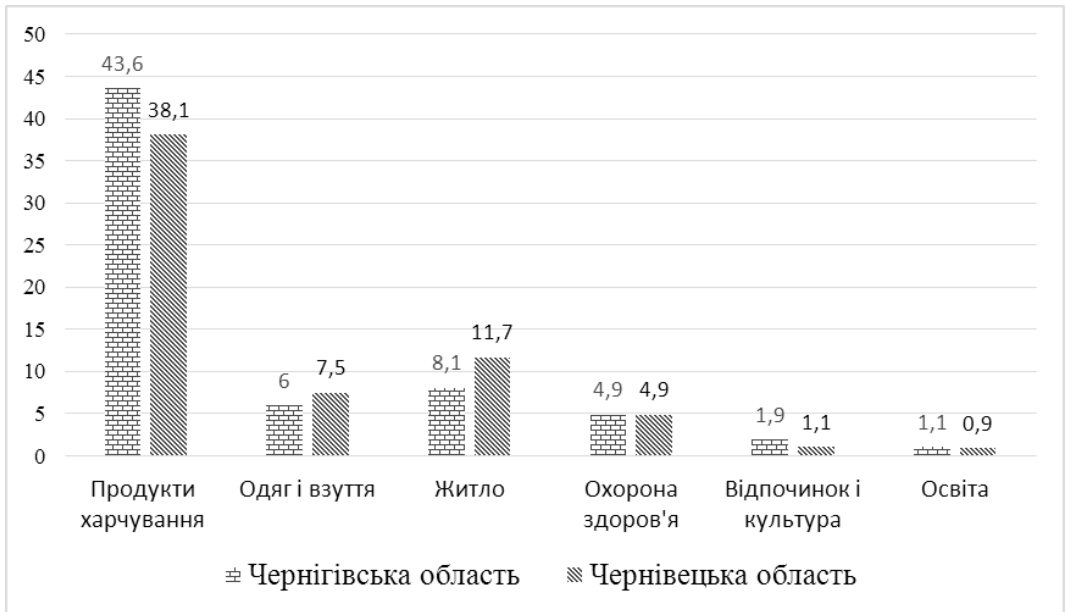

Рис. 1. Структура грошових витрат домогосподарств Чернігівської і Чернівецької областей у 2017 р. Джерело: [4].

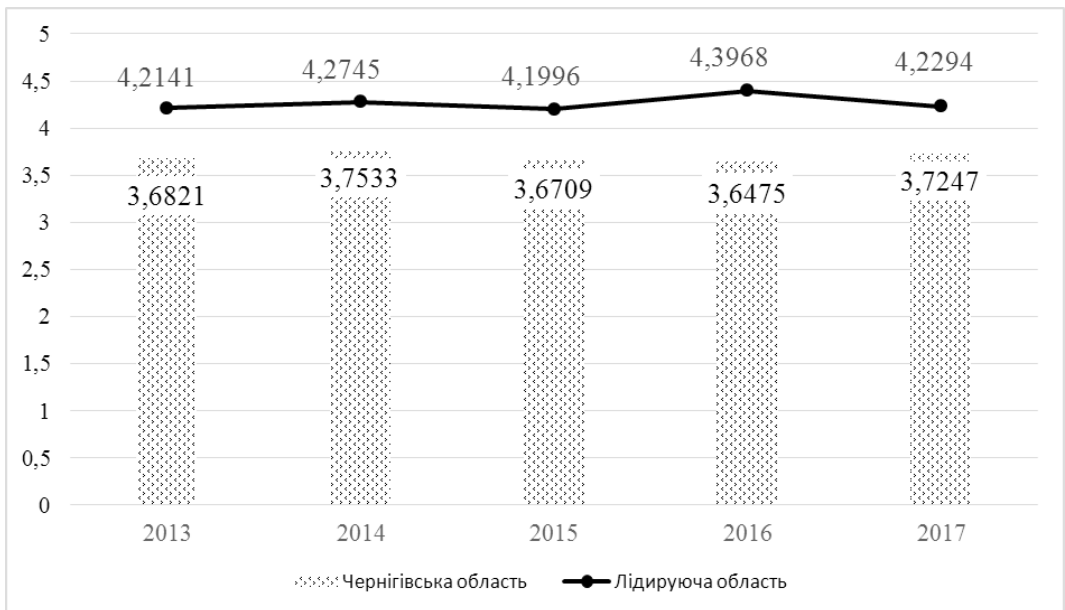

Рис. 2. Регіональний індекс людського розвитку Чернігівської обл.

Джерело: [5, с. 72].

Згідно зі Стратегією сталого розвитку Чернігівської області на період до 2027 року стратегічною ціллю № 1 є розвиток людського потенціалу [8].

Досягнення цієї стратегічної цілі передбачається через реалізацію таких оперативних цілей:

- забезпечення умов для отримання якісної освіти;
- створення умов для підтримки та формування здорового населення;

- розвиток сфери культури та мистецтв і збереження історико-культурної спадщини;
- забезпечення соціального захисту населення та гендерної рівності;
- підвищення якості та конкурентоспроможності людських ресурсів.

Серед шести блоків регіонального індексу людського розвитку («Відтворення населення», «Соціальне середовище», «Комфортне життя», «Добробут», «Гідна праця», «Освіта») найгірше значення в області у блоках «Комфортне життя», «Соціальне середовище» та «Гідна праця». Зокрема, у блоці «Комфортне життя» найпроблемнішими є пункти «Питома вага будинків, обладнаних централізованим газопостачанням або підлоговою електроплитою у сільській місцевості» (21-е місце) та «Питома вага будинків, обладнаних централізованою каналізацією та водовідведенням у сільській місцевості» (18-е місце) серед областей України.

Одним з основних критеріїв ефективності розвитку регіону є забезпечення комфортного, безпечного середовища життєдіяльності для людини на всій території регіону, незалежно від розташування місцевості. Громадяни мешкають у конкретних містах, селищах і селах, тому повсякденно мають вирішувати проблеми життєзабезпечення. Програма буде спрямована на забезпечення комфортного середовища мешканців області у таких сферах: транспортна доступність, підвищення якості житлово-комунального господарства, безпечне довкілля.

Належне утримання житлового господарства є одним з найважливіших питань, які виникають перед органами місцевого самоврядування. Технічний стан підприємств області, що надають житлово-комунальні послуги, як і по всій країні, критичний, а це призводить до погіршення рівня наданих споживачам послуг, значних втрат. Частина водопровідно-каналізаційних споруд і мереж фактично відпрацювала свій термін експлуатації, мережі перебувають в аварійному стані.

За декілька років вирішити всі питання водопровідно-каналізаційного господарства неможливо, тому що ця галузь відноситься до найбільш капіталоемних. Упровадження енергоефективних технологій надасть можливість знизити витрати та забезпечити більш комфортні умови проживання, підприємствам – підвищити конкурентоспроможність. Гостро стоїть питання зміни домінуючого способу поводження з побутовими відходами, яким досі залишається їх вивезення та захоронення на полігонах і сміттєзвалищах.

Критичними також є показник «Частка працівників, які отримують зарплату менше 1,5 прожиткових мінімумів». Водночас середньомісячна заробітна плата штатних працівників у 2018 р. зросла порівняно з 2013 р. у 2,8 раза (по Україні – у 2,7 раза) і становила 6995 грн. Що стосується співвідношення між середньою та мінімальною заробітною платою, то Чернігівська обл. посідає 20-е місце. Диференціація доходів населення за коефіцієнтом концентрації (індексу Джині) у 2017 р. у містах – 0,174, а в сільській місцевості – 0,222 за середньоукраїнського за аналогічний період – 0,232 [9].

За рівнем безробіття Чернігівська обл. займає 17-е місце з показником 11,2% чисельності економічно активного населення у 2017 р. Паралельно з тим протягом останніх п'яти років на ринку праці Чернігівської області простежуються нестача кваліфікованих кадрів і досить низький рівень оплати праці, тому створення сучасних, якісних робочих місць з гідною оплатою праці залишатиметься головним завданням на тривалий час.

Система організації професійного навчання удосконалюватиметься в напрямі максимального задоволення потреб роботодавців у робітничих кадрах необхідного їм професійно-кваліфікаційного рівня, використання інноваційних підходів до підготовки кадрів [10, с. 77].

Зважаючи на основні проблеми, які стримують ефективний розвиток людського потенціалу в області, одним з основних напрямів є розвиток компетенцій і вмінь у контексті вимог ринку праці, враховуючи потреби усіх груп населення. Водночас акцент необхідно робити на імплементації засад освіти впродовж життя (табл. 1).

Очікувані результати від реалізації запропонованих заходів:

- підвищення рівня зайнятості населення;

Таблиця 1

Шляхи підвищення якості та конкурентоспроможності людських ресурсів

Завдання	Потенційно можливі сфери реалізації проєктів
Сприяння продуктивній зайнятості населення, підвищення якості та конкурентоспроможності робочої сили	Створення освітньо-виробничої комунікативної платформи Розвиток клієнтоорієнтованості, запровадження інституту «кар'єрних радників»
Організація ефективної профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю та безробітним населенням	Створення центру профорієнтації «Обери професію – обери майбутнє» для сільської учнівської молоді Забезпечення доступу молоді до сучасних профорієнтаційних методик Сприяння молодіжній зайнятості, професійної самореалізації молоді, розвиток молодіжного підприємництва, створення нових робочих місць для молоді

Джерело: побудовано автором.

- збільшення кількості новостворених робочих місць;
- зменшення дисбалансу попиту та пропозиції на ринку праці;
- задоволення потреб роботодавців у кваліфікованій робочій силі;
- створення умов для самозайнятості безробітних громадян;
- зменшення відтоку за межі області молодих спеціалістів.

Орієнтовний фінансовий план на 2021-2023 рр. на виконання програми «Розвиток людського потенціалу (прогноз потреб у фінансуванні проєктів регіонального розвитку)» – 2 102 801 грн [11].

Отже, поетапна реалізація стратегії розвитку області дозволить створити нові робочі місця, а відповідне підвищення рівня доходів населення стане каталізатором покращення не лише розрахункових показників індексу людського розвитку, але й вплине на структуру витрат, що сприятиме збільшенню частки витрат на освіту, медицину та культуру, дасть поштовх до нарощення людського потенціалу.

Висновки. Таким чином, регіональна стратегія розвитку Чернігівщини одним з першочергових завдань вбачає розвиток людського потенціалу. Адже попри певні здобутки у цій сфері стан людського розвитку в області вкрай незадовільний. У подальшому розвитку регіональної економіки, підвищенні його економічної значущості та конкурентоспроможності важлива роль належить людському розвитку. Удосконалення розвитку на основі впровадження основних положень регіональної політики людського розвитку забезпечить оптимізацію територіальної організації регіональних господарських систем, підвищення ефективності суспільного виробництва, підвищення якості життя населення територіальних громад, прискорить процеси розвитку регіону.

Список використаних джерел

1. Дерій Ж. В. Регіональна парадигма якості життя та людського розвитку. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*: зб. наук. пр. 2013. № 4. С. 229-237.
2. Макарова О. В. Вимірювання людського розвитку в регіонах України: методологічні аспекти та оцінка результатів. *Економіка України*. 2015. № 3(640). С. 41-53
3. *Статистичний щорічник Чернігівщини за 2017 рік*: стат. зб. Чернігів, 2018. 415 с.
4. *Державна служба статистики України*: сайт. 2020. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. *Регіональний людський розвиток*: стат. зб. Київ: Державна служба статистики України, 2018. 72 с.
6. Можайкіна Н. В. Проблеми розвитку депресивних регіонів. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 10. С. 41-48.
7. *Людський розвиток в Україні: інноваційний вимір*: монографія / ред.: Е. М. Лібанова. Київ, 2015. 356 с.
8. *Стратегія сталого розвитку Чернігівської області на період до 2027 року*. Чернігів, 2019. 97 с.
9. *Витрати і ресурси домогосподарств України у 2016 році*: стат. зб. Ч. II. Київ, 2017. 156 с.
10. Butko M., Popelo O., Pishenin I. Innovations in Human Resources Management in Eurointegration Conditions: Case for Ukrainian Agro-Industrial Complex. *Marketing and Management of Innovations*. 2019. № 2. Pp. 74-82. DOI: <https://doi.org/10.21272/mmi.2019.2-07>
11. *План заходів з реалізації у 2021-2023 роках Стратегії сталого розвитку Чернігівської області на період до 2027 року*. Чернігів, 2019. 161 с.

References

1. Deriy, Zh. V. (2013). Rehional'na paradyhma yakosti zhyttya ta lyuds'koho rozvytku [Regional paradigm of quality of life and human development]. In *Visnyk Chernihivs'koho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky [Bulletin of Chernihiv State Technological University. Series: Economic sciences]*: Vol. 4 (pp. 229-237). [in Ukrainian].
2. Makarova, O. V. (2015). Vymiryuvannya lyuds'koho rozvytku v rehionakh Ukrainy: metodolohichni aspekty ta otsinka rezul'tativ [Measuring human development in the regions of Ukraine: methodological aspects and evaluation of results]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 3(640), 41-53. [in Ukrainian].
3. *Statystychnyy shchorichnyy Chernihivshchyny za 2017 rik [Statistical Yearbook of Chernihiv Region for 2017]*: Statistical publication (2018). Chernihiv. [in Ukrainian].
4. *State Statistics Service of Ukraine*: Website (2020). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
5. *Rehional'nyy lyuds'kyi rozvytok [Regional human development]*: Statistical publication (2018). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. [in Ukrainian].
6. Mozhaykina, N. V. (2016). Problemy rozvytku depresyvykh rehioniv [Problems of development of depressed regions]. *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky – Global and national economic problems*, 10, 41-48. [in Ukrainian].
7. Libanova, E. M. (Ed.) (2015). *Lyuds'kyi rozvytok v Ukraini: innovatsiynyy vymir [Human development in Ukraine: innovative dimension]*. Kyiv. [in Ukrainian].
8. *Stratehiya staloho rozvytku Chernihivs'koyi oblasti na period do 2027 roku [Strategy of sustainable development of Chernihiv region for the period up to 2027]* (2019). Chernihiv. [in Ukrainian].
9. *Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy u 2016 rotsi [Costs and resources of Ukrainian households in 2016]*: Statistical publication (2017). P. II. Kyiv. [in Ukrainian].
10. Butko, M., Popelo, O., & Pishenin, I. (2019). Innovations in Human Resources Management in Eurointegration Conditions: Case for Ukrainian Agro-Industrial Complex. *Marketing and Management of Innovations*, 2, 74-82. DOI: <https://doi.org/10.21272/mmi.2019.2-07>
11. Plan zakhodiv z realizatsiyi u 2021-2023 rokakh Stratehiyi staloho rozvytku Chernihivs'koyi oblasti na period do 2027 roku [Action plan for implementation in 2021-2023 of the Strategy of sustainable development of Chernihiv region for the period up to 2027] (2019). Chernihiv. [in Ukrainian].

Makedon H. M. Human potential of Chernihiv region in terms of strategic development of the region.

In the context of the global concept of human development, human development is one of the ultimate goals of economic growth, which is embodied in the development strategy of the regions, Chernihiv region in particular. Demographic indicators of the region have a negative trend. In 1995-2019, the population of the region decreased by 27.5%. Migration growth is also negative. As a result, the regional human development index is low (16 out of 22 positions). To radically change the situation, administrative and social measures are required above all for “comfortable life”, “social environment” and “decent work” blocks. In the context of decentralization of power, these issues should be solved at the regional level. The article presents the most acute problems and priority measures that will improve the human development index. The creation of new jobs will reduce the unemployment rate, which is at the level of 11.2% of the economically active population. Besides only by increasing household incomes it will be possible to raise the share of expenditures on health care, education, and cultural development. In 2017, households in Chernihiv region in the village spend UAH 214.80 on health care per month per household, for education - UAH 9.60. per family, in the city - UAH 337.55 and UAH 103.76, respectively. Leisure expenses also differ significantly and amount to UAH 155.45 in the city and UAH 43.42 in the village per month per household. The development of competencies and skills on the basis of lifelong learning will allow equalizing the personnel imbalance in the labor market. The approximate financial plan for 2021-2023 for the implementation of the program “Human Resources Development” is UAH 2,102,801. Implementation of the main provisions of regional human development policy will ensure the optimization of the territorial organization of regional economic systems, increase the efficiency of social production, improve the quality of life of the territorial communities' population, and accelerate region's development.

Keywords: human potential, human capital, strategic development, region, regional human development index.

Македон Галина Миколаївна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри менеджменту Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Ніжинський агротехнічний інститут» (e-mail: g.makedon@ukr.net, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8812-294X>).

Makedon Halyna Mykolaivna – Ph.D. (Econ.), Senior Lecturer of the Department of management of the Nizhyn Agrotechnical Institute of the National University of Life and Environmental Sciences.

Надійшло 22.08.2020 р.